

LIETUVOS MUZIKOS IR TEATRO AKADEMIJA
MUZIKOS FAKULTETAS
KOMPOZICIJOS KATEDRA

Ugnius Bagvilas

ASMENYBĖS BRUOŽŲ IR KŪRYBIŠKUMO SĄSAJOS:
TEORINIAI IR PRAKTINIAI ASPEKTAI

Studijų programa: Kompozicija (skaitmeninės technologijos)

Magistro baigiamasis rašto darbas

Darbo vadovas:

prof. dr. Ričardas Kabelis

Recenzentas:

prof. Rytis Mažulis

Vilnius, 2023

MAGISTRO BAIGIAMOJO RAŠTO DARBO SĄŽININGUMO DEKLARACIJA

2023 m. gegužės 13 d.

Patvirtinu, kad šis magistro baigiamasis rašto darbas „Asmenybės būdo bruožų ir kūrybiškumo sąsajos: teoriniai ir praktiniai aspektai“ parengtas savarankiškai.

1. Darbe pateikta medžiaga nėra plagijuota, tyrimų duomenys yra autentiški ir nesuklastoti.
2. Tiesiogiai ar netiesiogiai panaudotos kitų šaltinių ir (ar) autorių citatos ir (ar) kita medžiaga pažymėta literatūros nuorodose arba įvardinta kitais būdais.
3. Kitų asmenų indėlio parengtame darbe nėra.
4. Jokių įstatymais nenumatytų piniginių sumų už šį darbą niekam nesu mokėjęs.
5. Su pasekmėmis, nustatčius plagijavimo ar duomenų klastojimo atvejus, esu susipažinęs ir joms neprieštarauju.

Ugnius Bagvilas

SUMMARY

This paper explores the dimensions of creativity and their relationship to personality traits as described by the Big Five personality trait model developed by McCrae and Costa. It outlines the key characteristics that distinguish the creative personality from individuals who are more likely to make decisions based on stereotypical thinking, and the neurological factors that shape these characteristics. The study is based on the hypothesis that certain traits of an individual determine his/her choice to play a particular musical instrument and analyses which personality traits are predominant among individuals engaged in artistic creative activities.

TURINYS

IVADAS.....	5
1. KŪRYBIŠKOS ASMENYBĖS APIBRĖŽTYS IR KONTEKSTAI.....	8
1.1. Divergentinis ir konvergentinis mąstymas.....	8
1.2. Kūrybiškos asmenybės apibrėžimas.....	8
1.2.1. Atvirumas naujoms patirtims.....	9
1.2.2. Tolerancija dviprasmybėms.....	9
1.2.3. Pirmenybės teikimas intuicijai.....	10
1.2.4. Ekscentriškumo svarba.....	11
1.3. Kūrybinį procesą lemiantys neurologiniai veiksniai.....	11
1.3.1. Epizodinė atmintis.....	11
1.3.2. Nutolusios asociacijos.....	12
1.3.3. Stereotipinis ir kūrybiškas mąstymas.....	13
2. KŪRYBIŠKUMO INTERPRETACIJA DIDŽIOJO PENKETO ASMENYBĖS BRUOŽŲ TEORIJOŠ POŽIŪRIU.....	14
2.1. Asmenybės sampratos raida ir teorinių apibendrinimų aspektai.....	14
2.2. Didžiojo penketo asmenybės bruožų modelis.....	15
2.3. Teorijos kritika.....	18
2.4. Kūrybiškumo ir Didžiojo penketo asmenybės bruožų sąsajos.....	19
3. ASMENYBĖS BRUOŽŲ IR KŪRYBIŠKUMO SĄSAJOS TYRIMAS PAGAL DIDŽIOJO PENKETO TEORIJĄ.....	21
3.1. Rezultatų duomenys.....	21
3.2. Silpniausiai ir stipriausiai dominuojančios dimensijos pagal balų vidurkį atskirose grupėse.....	22
3.3. Dimensijų dominavimas tarp grupių pagal apskaičiuotą bendrą grupės balų vidurkį.....	26
3.4. Rezultatų apibendrinimas.....	29
IŠVADOS.....	30
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	31

IVADAS

Ivykdyti vienintelę tikrą kelionę, išsimaudyti vieninteliam Jaunystės šaltinį – tai nereiškia išvykti ir pažvelgti į naujus gamtovaizdžius, tai reiškia turėti kitas akis, pažvelgti į pasaulį kito žmogaus akimis, akimis kitų šimtų žmonių, pamatyti šimtus pasaulių, kuriuos kiekvienas jų mato, kuriais kiekvienas jų yra.

Marselis Prustas (Marcel Proust) „Prarasto laiko beieškant“, vert. P. Bieliauskas.

Kūrybiškumas yra ypatingas *homo sapiens* individų gebėjimas, išskiriantis juos iš kitų gyvų organizmų. Ši savybė tyrinėjama įvairių sričių mokslininkų – psichologijos, evoliucinės psichologijos, neurologijos ir kt. Kiekvienos srities atstovai kūrybiškumą nagrinėja skirtingais aspektais – evoliucijos psichologai stengiasi atskleisti, kokią reikšmę kūrybiškumas turi mūsų gebėjimui prisitaikyti prie aplinkos ir kodėl mes apskritai jaučiame poreikį kurti. Muzika, šokis kartu su religiniais ritualais ir mitologinės istorijos skatino žmones burtis į grupes taip sustiprindami socialinį pagrindą. Anglų zoologas Desmondas Morrisas pateikia šimpanzių ir žmonių polinkio į muziką analogiją. Jo teigimu, jaunos šimpanzės nuolat tyrinėja triukšmą, kurį gali sukelti daužymas, trypimas kojomis ir pliaukšėjimas. Suaugusios jos išsiugdo polinkį į ilgalaikius socialinius būgnų muzikavimo seansus. Anot D. Morriso, tiksli jų funkcija nežinoma, tačiau taip grupės nariai sužadina vienas kitą. Paprastesnėse žmonių socialinėse grupėse muzika atliko tokį patį vaidmenį. Žmogaus vystymosi evoliucijoje jo išradingumas ir polinkis tyrinėti aplinką stiprėjo ir galiausiai eksperimentavimas su garsais išsivystė į abstrakčią estetikos formą (Morris, 1969, p. 119–120).

Austrų psichoanalitikas, filosofas ir rašytojas Ottas Rankas kūrybiškumą įvardija kaip priemonę prigimtinei žmogaus mirties baimei slopinti. Anot jo, meniniu kūriniu žmogus suprojektuoja savąjį *aš* į neapibrėžtą transcendentinę simbolinę savęs formą, tai jam leidžia išlaikyti sveiką protą suvokiant savo paties baigtinę prigimtį. Taip pat žmogaus išvystyta vaizduotė leidžia jam kurti planus, mintimis eksperimentuoti galimomis pasekmėmis, įvertinti savo galimybes tiek medžioklėje akmens amžiuje, tiek prisitaikant šiuolaikiniame pasaulyje. Šveicarų psichologo Jeano Piageto ir kitų kognityvinės pakraipos atstovų nuomone, vaiko kūrybinio žaidimo procese taip pat atsiskleidžia pažintiniai procesai. Simboliniai žaidimai parodo vaiko pastangas orientuotis realybėje. Žaidžiant sprendžiamas konfliktas tarp vaiko savito pasaulio suvokimo ir realaus pasaulio. Vaikas fantazuodamas gali tyrinėti ir išmėginti daugelį pažintinių reagavimo būdų, kurių tikrovėje atlikti neįmanoma. Pakeisdamas

realybę fantazijomis, vaikas išvengia atsakomybės už savo veiksmus, už kuriuos realybėje būtų baudžiamas (Žukauskienė, 2002, p. 188).

Psichologai ieško sąsajų tarp asmenybės charakterių tipų, tam tikrų jos bruožų, ją formuojančių veiksmų ir polinkio kurti. Psichologijos srityje yra įvairių metodų tam tikriems asmenybės charakterių tipams ir jų bruožams nustatyti ir apibrėžti. Šiuo metu visame pasaulyje plačiausiai naudojami trys modeliai: Myers-Brigs asmenybės testas, Hanso Eysenko asmenybės klausimynas ir Didžiojo penketo asmenybės bruožų teorija. Kiekvienas jų pasižymi savita struktūra ir tyrimų metodika, tačiau taip pat turi ir tam tikrų sąsajų.

Visame pasaulyje yra atlikta tyrimų, įrodančių, kad egzistuoja ryšys tarp tam tikrų individo bruožų ir jo polinkio kurti bei gebėjimo originaliai mąstyti. Remiantis įvairiais moksliniais šaltiniais, galima pastebėti, kad asmenys, surenkantys daugiau balų pagal Didžiojo penketo asmenybės bruožų tyrimą, pasiekia aukštesnių rezultatų meninės raiškos srityse. Anot pasaulyje gerai žinomos psichoanalitikės, buvusios Amerikos psichologų asociacijos psichoanalizės skyriaus prezidentės Nancės McWilliams, skirtingose šalyse dominuoja skirtingi asmenybių tipai. Pavyzdžiui, Rusijoje nacionaliniu charakteriu galima laikyti mazochistinę asmenybę, Švedijoje – šizoidinę, Lenkijoje – potrauminę, Austrijoje – antipriklausomą, Italijoje – isterinę (McWilliams, 2014). Kaip matysime vėliau, individo asmenybė gali tiesiogiai skatinti vienokią ar kitokią reakciją į aplinkos poveikį. Pavyzdžiui, sveikesnėje šizoidinės skalės dalyje galime sutikti išskirtinio kūrybiškumo asmenybių: menininkų, rašytojų, mokslininkų teoretikų, filosofų, religinių mistikų ir kitų labai talentingų stebėtojų, kurių gebėjimas atsitraukti nuo mąstymo stereotipų lemia unikalų pasaulio supratimą (McWilliams, 2014). Atlikimo menas neatsiejamas nuo divergentinio mąstymo, kai sprendžiamos problemos, turinčios daugiau nei vieną galimą sprendimo variantą. Kaip vėliau matysime, toks mąstymas yra neatsiejamas nuo kūrybinio mąstymo, taigi ir atlikimo menas neabejotinai reikalauja gebėjimo mąstyti kūrybiškai.

Per ilgą muzikinę patirtį muzikuojant įvairiuose ansambliuose pastebėjau, kad atlikėjai, grojantys skirtingais muzikos instrumentais, galimai pasižymi savybėmis, kurios būdingos vienai ar kitai grupei. Pavyzdžiui, tarp vokalistų ir būgnininkų dažniau dominuoja ekstraversija, o klavišininkai pasižymi uždarumu. Šiame darbe be kita ko mėginama nustatyti, ar tam tikri asmenybės bruožai gali lemti pasirinkimą groti tam tikru muzikos instrumentu.

Tyrimo objektas. Atlikėjai, grojantys gitara, bosine gitara, būgnais, klavišiniais instrumentais, dainininkai.

Tyrimo tikslas. Ištirti ryšį tarp konkrečių asmenybės tipų pagal Didžiojo penketo asmenybės bruožų modelį ir jų pasirinkimo groti tam tikrais muzikos instrumentais.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizavus mokslinę literatūrą apibrėžti kūrybišką asmenybę.
2. Pateikti esminius neurologinius veiksnius, lemiančius individo gebėjimą originaliai mąstyti.
3. Nustatyti, kokie atlikėjų, grojančių skirtingais muzikos instrumentais, asmenybės bruožai dominuoja.

Tyrimo metodai:

1. Mokslinės ir metodinės literatūros analizė
2. Šaltinių analizė
3. Istorinis aprašomasis
4. Anketinė apklausa

1. KŪRYBIŠKOS ASMENYBĖS APIBRĖŽTYS IR KONTEKSTAI

1.1. Divergentinis ir konvergentinis mąstymas

Kadangi kūrybiškumo kontekste dažnai vartojamos sąvokos divergentinis ir konvergentinis mąstymas, reikėtų skirti šiek tiek dėmesio joms apibrėžti. Divergentinis mąstymas – tai mąstymo rūšis: daugiakryptis mąstymas, kuriam būdingas sklandumas (gebėjimas sukurti daug naujų idėjų per tam tikrą laiką), savitumas (gebėjimas kurti naujas, neįprastas, nestandartines idėjas), lankstumas (gebėjimas pasiūlyti kuo įvairesnių, skirtingų kategorijų idėjų apie tą patį reiškinį – pažvelgti į jį iš įvairių pusių), detalumas – detalių gausa, kūrinio tobulinimas, puoselėjimas. Divergentinis mąstymas dažnai tapatinamas su kūrybišku mąstymu, todėl skiriasi nuo labiau riboto konvergentinio mąstymo. Konvergentinis mąstymas apibrėžiamas kaip mąstymo rūšis – optimaliausio sprendimo tarp jau suformuluotų alternatyvų ieškojimas. Konvergentinis mąstymas dar vadinamas kritiniu mąstymu (*Aiškinamasis psichologijos terminų žodynas*, Bagdonas, Bliumas, 2019).

Divergentinis mąstymas naudojamas, kai žmogus susiduria su užduotimi, turinčia keletą galimų sprendimo variantų (pvz., kaip galima panaudoti knygą?). Šiuo požiūriu divergentinis mąstymas yra tam tikras problemų sprendimo įrankis. Skirtingai nuo konvergentinio mąstymo, kai individas pateikia vieną teisingą arba įprastą atsakymą (pvz., kas laimėjo 1988 m. pasaulio futbolo čempionatą?), divergentinis mąstymas suteikia galimybę individui pateikti keletą skirtingų atsakymo variantų (Runco, 2011).

1.2. Kūrybiškos asmenybės apibrėžimas

Siekiant atskleisti toliau darbe aptariamą kūrybiškos asmenybės ir jos būdo bruožų pagal Didžiojo penketo asmenybės bruožų modelį sąsają, svarbu apibrėžti, kokios pagrindinės savybės, minimos moksliniuose šaltiniuose, lemia asmenybės kūrybiškumą. Amerikiečių chirurgas, tyrėjas ir pedagogas Lloydas Brooksas Minoras viename paskaitų cikle Johno Hopkinso universitete Baltimorėje kūrybišką asmenybę apibūdino kaip asmenybę, gebančią matyti tą patį, ką ir kiekvienas, bet mąstyti apie tai taip, kaip niekas kitas apie tai nėra mąstęs (Minor, 2012, 2'50''–3'02''). Kitaip tariant, kūrybiškumo sąvoka apibrėžia žmogaus mąstymo bruožus, kurie parodo gebėjimą spręsti problemas originaliais metodais ir sukurti novatoriškų ir socialiai vertinamų darbų.

Perfrazuodamas Deaną Keithą Simontoną L. B. Minoras įvardija tris, anot jo, esminius išskirtinio mąstymo bruožus: gebėjimas asocijuoti iš pirmo žvilgsnio atskiras ir nesusijusias idėjas, gebėjimas surasti kuo daugiau galimų sprendimų vienai problemai ir kelių viena kitai prieštaraujančių idėjų vienu metu suvokimas (ten pat).

Stanfordo universiteto Medicinos mokyklos psichiatrijos ir elgesio mokslų profesorius ir Bipolinių sutrikimų klinikos vadovas Terencas Ketteris paskaitoje *Music and the Brain: Depression and Creativity* pabrėžia atvirumo naujoms patirtims ir intuicijos sąsają. Jis teigia, kad literatūroje apie kūrybiškumą dažniausiai pabrėžiami būtent šie du faktoriai (Ketter, 2009, 38'52''–39'09'').

1.2.1. Atvirumas naujoms patirtims

Minėtame Didžiojo penketo asmenybės bruožų modelyje atvirumas naujoms patirtims apibrėžiamas kaip kognityvinio stiliaus (pastovios individualios pažintinės žmogaus savybės, pasireiškiančios jo kognityvinėje veikloje) dimensija (tam tikras sistemos parametras), kuri išskiria kūrybišką ir vaizduote pasižyminčią asmenybę iš įprastai mąstančių žmonių. Psichologijoje šiuo terminu nusakoma, kiek žmogus yra pasirengęs atsižvelgti į kitas perspektyvas arba išbandyti naują patirtį (Cherry, 2023, internetinė nuoroda). Šiai dimensijai priskiriamos tokios savybės kaip laki vaizduotė, kūrybiškumas, originalumas, smalsumas ir liberalumas (Lemme, 2003, p. 91).

Atvira naujoms patirtims asmenybė linkusi domėtis, ką galvoja kiti, atsižvelgti į jų nuomones, pripažįsta, kad kiti turi teisę dalytis savo įsitikinimais ir mintimis. Žmonės, kuriems būdingas didelis atvirumas patirčiai, dažniau siekia kūrybinių laimėjimų, labiau vadovaujasi divergentiniu mąstymu ir kūrybiškumu (Cherry, 2020, internetinė nuoroda).

1.2.2. Tolerancija dviprasmybėms

Tolerancija arba netolerancija dviprasmybėms yra asmenybės bruožas, apibūdinantis asmenybės gebėjimą tvarkytis dviprasmiškose situacijose (Mahmoud, Kamel, Hamza, p. 182). Anot amerikiečių psichologo Marko A. Runco, tolerancija dviprasmybėms gali padėti asmeniui susidoroti su neaiškiai apibrėžtomis problemomis, turinčiomis kūrybinį potencialą. Tyrimais nustatyta, kad asmenys, pasižymintys didele tolerancija dviprasmiškumui, yra linkę spręsti sudėtingas problemas,

taip pat ir divergentinio mąstymo užduotis (Runco, 2014). Daugelyje tyrimų teigiama, kad tolerancija dviprasmybėms yra kūrybiškumą lemiantis faktorius, tačiau ne visi autoriai su tuo sutinka.

Pagal Paulo Skaggo sukurtą modelį, yra šešios žmogaus savybės, lemiančios jo toleranciją dviprasmybėms:

- mato galimybes už jiems priimtinos grupės ar „vaidmens“ ribų;
- gerai jaučiasi būdami neapibrėžtose situacijose ir geba intuityviai priimti sprendimus;
- jaučia mažai baimės reaguodami į nepažįstamus dalykus ar pokyčius;
- priima naujoves – yra smalsūs ir aktyviai ieško naujų patirčių;
- pasižymi tolerancija pastebint ir priimant svyruojančius aplinkos ar konteksto dirgiklius;
- delsia rinktis iš kelių sprendimų – tai „pasipriešinimas uždaramui“, tuo pat metu ieško alternatyvių idėjų, informacijos, sprendimų ar išvadų (Albertini, 2022).

1.2.3. Pirmenybės teikimas intuicijai

Intuicija – tai ankstesne patirtimi grindžiamas gebėjimas numatyti reiškinius, įvykius, nustatyti naujus tikrovės pažinimo duomenis perdėrbant, išsiaiškinant turimą informaciją. Nustatyta, kad intuicija yra svarbi kūrybinėms idėjoms generuoti (*Enciklopedinis edukologijos žodynas*, Jovaiša, 2007). Svarbų intuicijos vaidmenį patvirtina empiriniai duomenys, kurie rodo, kad tie, kurie vadovaujasi intuicija, geba rasti kokybiškesnių ir originalesnių problemų sprendimų, nei tie, kurie labiau linkę vadovautis logika (Zhu, Ritter, Müller, Dijksterhuis, 2017).

Ypač intuicija grindžiami kūrybiniai procesai, kurie neturi tikslų sprendimų vertinimo kriterijų. Anot Kalifornijos universiteto psichologijos profesoriaus D. K. Simontono, kuo originalesnis, drąsesnis, revoliucingesnis kūrinys, tuo mažiau loginių principų kūrybiniame procese galima tikėtis (Simonton, 1999, p. 65). Vokiečių fizikos teoretiko ir Nobelio premijos laureato Maxo Plancko teigimu, kūrybiški mokslininkai privalo turėti „gyvą“, intuityvią vaizduotę, nes naujos idėjos atsiranda ne dedukcijos būdu, o panaudojant meniškai kūrybingą vaizduotę (Simonton, 1999, p. 29).

1.2.4. Ekscentriškumo svarba

Pastaraisiais dešimtmečiais psichologai ir kiti mokslininkai tyrinėjo ekscentriškumo ir kūrybiškumo ryšį, naudodami empiriškai patvirtintus kūrybiškumo ir ekscentriškumo rodiklius. Kai kuriais moksliniais tyrimais nustatyta, kad ekscentriškumas ir kūrybiškumas yra susiję. Ekscentriškumas reiškia neįprastą ar netradicinę elgesį ar idėjas, o kūrybiškumas – gebėjimą kurti naujas ir vertingas idėjas. Psichologų Shellės Carson ir Cynthijos A. Meyersburg Harvarde atlikti tyrimai parodė, kad kūrybiniais pasiekimais meno srityje aukštais balais vertinami žmonės labiau linkę neįprastai mąstyti. Pavyzdžiui, tiki telepatiniu bendravimu, ateitį pranašaujančiais sapnais ir prisiminimais apie ankstesnius gyvenimus (Carson, 2011, p. 25). Viena iš teorijų teigia, kad ekscentriškumas gali sustiprinti kūrybinį potencialą, nes leidžia žmogaus elgesiui ir mąstymui peržengti visuotines normas ir lūkesčius. Ekscentriški asmenys gali būti labiau linkę rizikuoti ir tyrinėti naujas idėjas, o tai lemia didesnę kūrybiškumą.

1.3. Kūrybinį procesą lemiantys neurologiniai veiksniai

1.3.1. Epizodinė atmintis

Epizodinė atmintis apibrėžiama kaip gebėjimas prisiminti ir mintyse iš naujo išgyventi konkrečius epizodus iš asmeninės praeities ir priešpriešinama semantinei atminčiai, kuri apima atmintį, skirtą bendrosioms, konteksto neturinčioms žinioms (Hudson, Mayhew, Prabhakar, 2011, p. 96). Naujausi tyrimai rodo, kad epizodinė atmintis padeda spręsti problemas, susijusias su hipotetinėmis socialinėmis situacijomis, t. y. veiksmingesniems problemų sprendimams būdinga daugiau epizodinių detalių (Madore, Addis, Schacter, 2015).

Neuromokslininkės Urtės Neniškytės teigimu, žmogaus smegenų dalis, vadinama hipokampu, yra atsakinga tiek už mūsų gebėjimą prisiminti, tiek už gebėjimą įsivaizduoti. Kadangi hipokampo paskirtis yra iš atskirų dalių surinkti smegenų žievėje saugomus prisiminimus ir juos sujungti į vieną (toks pat procesas vyksta įsivaizduojant arba kuriant), vadinasi, gebėjimo generuoti originalias idėjas būtina sąlyga – smegenų žievėje turėti kuo didesnę kiekį saugomos įvairios informacijos. Tyrimais buvo nustatyta, kad žmonėms, turintiems atminties sutrikimų, pavyzdžiui, sergant Alzheimerio liga, labai sunku mąstyti kūrybiškai. Tai patvirtina ryšį tarp gebėjimo įsivaizduoti ir prisiminti.

Vienas iš plačiausiai aprašytų metodų tiriant kūrybinį procesą vadinamas epizodine specifine indukcija. Anot mokslininkų hipotezės, jeigu hipokampus naudojamas tiek prisiminti, tiek įsivaizduoti, suaktyvinus hipokampo sritį prisiminimais, kūrybinis mąstymas turėtų tapti efektyvesniu. Tyrimų metu žmogaus buvo prašoma kuo daugiau kažką prisiminti. Tuomet buvo duodama kūrybinė užduotis – sugeneruoti kuo daugiau idėjų, pavyzdžiui, kaip būtų galima panaudoti sąvaržėlę (sąvaržėlės testas). Šiuo tyrimu buvo patvirtinta, kad po tikslingų pastangų prisiminti idėjų generacija tampa sklandesnė. Epizodinės specifinės indukcijos efektyvumas buvo patvirtintas tiek elgsenos, tiek smegenovaizdos tyrimais (Neniškytė, 2022).

1.3.2. Nutolusios asociacijos

Anot psichologo Sarnoffo Andreijaus Mednicko teorijos, sėkmingo kūrybinio mąstymo pagrindas yra asmens gebėjimas rasti asociacijas tarp atskirų, nesusijusių idėjų. Jo sukurtas nutolusių asociacijų testas (angl. *remote associates test*) yra plačiai pripažintas metodas vertinant asmens kūrybinius gebėjimus (atliekant šį testą tyrėjas pateikia tris tarpusavyje nesusijusius žodžius, o tiriamajam reikia surasti žodį, kuris asocijuojasi su pateiktaisiais) (Mednick, 1962).

Kūrybinis procesas, grindžiamas nutolusių asociacijų problemos sprendimu, apima du etapus: pradinį divergentinį idėjų generavimo etapą, kai yra kuriamos naujos idėjos, ir konvergentinį sprendimų ieškojimo ir vertinimo etapą, kai šios idėjos kritikuojamos ir rūšiuojamos (Wu, Huang, Chen, Chen, 2020).

Biologijos daktarė, Novosibirsko technikos universiteto Psichologijos ir pedagogikos skyriaus profesorė Olga M. Razumnikova teigia, kad kūrybiškumas atsiranda dėl dviejų informacijos apdorojimo būdų (sąmoningo arba spontaniško) derinio dviejų tipų smegenų struktūrose – emocinėje arba kognityvinėje. Sprendžiant kūrybinius uždavinius svarbios dvi smegenų žievės dalys. Priešaktinė smegenų skiltis tarpininkauja tokioms pažintinėms funkcijoms kaip darbinė atmintis, nuolatinis ir kryptingas dėmesys, o apjungtos maumens, pakaušinės ir smilkinio sritys atrenka atskiruose smegenų žievės dalyse laikomą informaciją. Elektroencefalografiniai kartografavimo ir funkcinio vaizdavimo tyrimai rodo, kad jungtys tarp priekinių skilčių ir užpakalinės žievės gali būti svarbios apjungiant skirtingą tarpusavyje nesusijusią informaciją į naujas, originalias idėjines formas, t. y. kūrybiniam mąstymui (Razumnikova, 2007, p. 2).

Yoedo N. Kenetto ir Miriamos Faust tyrimai atskleidė, kad kūrybiškų žmonių semantinė atminties struktūra yra labiau susijungusi ir lankstesnė (Kenett ir Faust, 2019, p. 271). Semantinė atmintis – atmintis, kurioje laikoma sistemiškai sutvarkyta, apibendrinta ir įprasmintą informacija (dėsniai, tarpusavyje susijusios sąvokos, įvairūs simboliai, gramatikos ir matematikos taisyklės ir kita); ilgalaikės atminties rūšis. Ši informacija daugiausia turi akustinę žodinę formą ir yra žmogaus žinių pagrindas. Semantinė atmintis yra epizodinės atminties, kurioje laikomi nesusisteminti biografijos ir kasdienio gyvenimo įvykiai, priešingybė (*Visuotinė lietuvių enciklopedija*).

Matyti, kad nutolusių asociacijų sistema daro įtaką asmens kūrybiškumo gebėjimui. Šiuo aspektu nutolusios asociacijos gali būti laikomos pagrindiniu gebėjimu, darančiu įtaką kūrybiškumui (Wu, Huang, Chen, Chen, 2020).

1.3.3. Stereotipinis ir kūrybiškas mąstymas

Valstybinės lietuvių kalbos komisijos terminų žodyno autorė Toma Lipskytė stereotipą apibrėžia kaip visuomenės sąmonėje egzistuojantį supaprastintą, standartizuotą, emociškai nuspalvintą kokio nors objekto vaizdinį. Stereotipus formuoja socialinė patirtis ir socialinės nuostatos, visuomeninės normos, taisyklės, žiniasklaidoje pateikiama informacija, taip pat asmeninis patyrimas (*Aiškinamasis ryšių su visuomene terminų žodynas*, Lipskytė, 2018). Anksčiau minėto D. K. Simontono teigimu, stereotipinis mąstymas labiausiai pasireiškia padidėjus žmogaus susijaudinimo lygiui, kadangi tai yra greičiausias ir patikimiausias būdas reaguoti į aplinką. Tuo metu labiausiai tikėtinos, elementariausios asociacijos išryškėja, o mažiau tikėtinos tampa tarsi užslėptos (Simonton, 1999, p. 44). Paskaitoje *Kūrybiškumo neuromokslas. Kokie mūsų sąmonės ir pasąmonės komponentai dalyvauja kūrybiniame procese?* U. Neniškytė teigia, kad kūrybinis mąstymas yra stereotipinio mąstymo priešprieša. Anot jos, stereotipinis mąstymas yra neatsiejama mūsų prisitaikymo prie aplinkos dalis, jis mums reikalingas gebėjimui greitai priimti tinkamus sprendimus, paremtus mūsų sukaupta patirtimi. Tačiau kūrybiškas mąstymas reikalauja gebėjimo atsisipirti tam, kas jau yra visuotinai priimta ir išbandyta, ir ieškoti naujų, originalių būdų tam tikram tikslui pasiekti. Ji teigia, kad visose situacijose mūsų protas pirmiausia siūlo patį paprasčiausią ir praktiškiausią sprendimą, t. y. stereotipinį sprendimą, tad siekiant atsisipirti tokiame mąstyme, reikalingas labai stiprus smegenų sričių, atsakingų už kognityvinę kontrolę, aktyvavimas (Neniškytė, 2022).

2. KŪRYBIŠKUMO INTERPRETACIJA DIDŽIOJO PENKETO ASMENYBĖS BRUOŽŲ TEORIJOS POŽIŪRIU

2.1. Asmenybės sampratos raida ir teorinių apibendrinimų aspektai

Harvardo universiteto psichologijos profesorius Philipas Holzmanas teigia, kad bene seniausiai žinoma asmenybės teorija buvo pateikta graikų filosofo Empedoklio kosmologiniuose veikaluose ir su jais susijusiuose gydytojo Hipokrato samprotavimuose. Jis pasakoja, kad Empedoklio kosminiai elementai – oras, žemė, ugnis ir vanduo – susiję su sveikata ir atitinka keturis Hipokrato apibrėžtus žmogaus organizmo skysčius, lemiančius skirtingus temperamentus: kraujas (sangvinikas), juodoji tulžis (melancholikas), geltonoji tulžis (cholerikas) ir flegma (flegmatikas). Anot jo, emocinis stabilumas ir bendra sveikata priklauso nuo tinkamos keturių organizmo skysčių pusiausvyros. Vieno iš jų perteklius gali sukelti tam tikrą ligą arba išryškinti asmenybės bruožus (Holzman, 2023).

Šiomis dienomis asmenybė apibrėžiama kaip unikalių elgesio, jausmų, minčių ir motyvų, kurie charakterizuoja individą, visuma (Richards, 2018, p. 138). Kaip apibūdina P. Holzmanas, asmenybė apima nuotaikas, požiūrius bei nuomones ir ryškiausiai atsiskleidžia bendraujant su kitais žmonėmis. (Holzman, 2023). Ji apima įgimtas ir įgytas elgesio ypatybes, kurios skiria vieną žmogų nuo kito ir kurias galima pastebėti žmonių santykiuose su aplinka ir socialine grupe. Asmenybės bruožai formuojasi jai vystantis ir įgyjant tam tikrą patirtį šeimoje, santykiuose su tėvais ar juos atstojančiais žmonėmis. Tačiau šiandien manoma, kad savitą įtaką asmenybės tapalui turi genetiniai ir biologiniai veiksniai, kurie gali tiesiogiai skatinti vienokią ar kitokią reakciją į aplinkos poveikį, taip pat lemti gyvenimo būdą (Milašiūnas, 2003). Anot amerikiečių asmenybės psichologo R. R. McCrae'jaus ir psichologo P. Costos jaunesniojo, asmenybės bruožai nėra formuojami aplinkos – keičiantis individo aplinkai turėtų keistis ir jo bruožai, tačiau tyrimais įrodyta, kad taip nėra (McCrae ir Costa, 2005).

N. McWilliams teigia, kad klasikinė psihoanalitinė teorija asmenybę aprašo dviem skirtingais būdais, kurių kiekvienas remiasi ankstyvuoju individualios raidos modeliu. Anot jos, pirmaisiais Freudo varų teorijos metais buvo mėginama asmenybę aprašyti remiantis fiksacijos sąvoka (kurioje ankstyvojoje raidos fazėje įstrigusi žmogaus psichologija). Vėliau, vystantis ego psichologijai, charakteris buvo vertinamas kaip konkretaus gynybos stiliaus išraiška (kokie nerimo vengimo būdai tipiški šiam žmogui) (McWilliams, 2014, p. 21). Anot amerikiečių kultūros antropologo Ernesto Beckerio, kurio knyga *The Denial of death* pelnė Kolumbijos universiteto skiriamą Pulizerio premiją,

mes, siekdami įveikti nerimą ir baimę, kylančius iš individo mirtingumo suvokimo, išvystome įvairius kultūrinius ir psichologinius gynybos mechanizmus, padedančius mums neigti mirties realybę. E. Beckeris teigia, kad šie gynybos mechanizmai, tarp jų religija, nacionalizmas ir kitos socialinės tapatybės formos, yra žmogaus charakterio pagrindas. Jie formuoja mūsų įsitikinimus, vertybes ir elgseną, suteikia mums tvarkos ir stabilumo jausmą (Becker, 1973).

Vilniaus universiteto psichologas Antanas Kairys teigia, kad asmenybės psichologija yra viena pagrindinių psichologijos tyrinėjimų sričių, kadangi kuriamos žmogaus elgesio ypatumus aiškinančios teorijos, metodologiškai pagrindžiančios kitų psichologijos sričių tyrimus (Kairys, 2008, p. 7).

2.2. Didžiojo penketo asmenybės bruožų modelis

Šiuolaikinėje psichologijoje penkių faktorių modelis, arba Didžiojo penketo asmenybės dimensijos, yra pats populiariausias metodas tyrinėjant asmenybės bruožus (Bunevičius, 2005). Šios teorijos įrodymų psichologijoje gausėja jau daugelį metų, pradedant Donaldo Winslowo Fiskės tyrimais, vėliau ją plėtojo kiti, įskaitant Normaną, Smithą ir kt. (Cherry, 2023, internetinė nuoroda). „Didžiojo penketo“ (angl. *Big Five*) terminą 1981 m. pasiūlė amerikiečių psichologas Lewisas R. Goldbergas, apibendrindamas prieš tai atliktus tyrinėjimus šioje srityje ir remdamasis hipoteze, kad patys ryškiausi ir socialiai svarbiausi asmenybių skirtumai yra užšifruoti šnekamojoje kalboje vartojamuose žodžiuose apibūdinant save ir kitus (Bunevičius, 2005, p. 34).

R. R. McCrae'aus ir P. Costos pateiktas penkių veiksnių asmenybės modelis remiasi penkiais plačiais ir ilgalaikiais asmenybės bruožais, kurie, jų nuomone, veikia žmogaus senėjimo procesą ir viso gyvenimo eigą (Lemme, 2003, p. 89). Anot jų, remdamasis dominuojančiais asmenybės bruožais žmogus prisitaiko prie aplinkos, todėl R. R. McCrae'jus ir P. Costa siekia nustatyti svarbiausias žmogaus ypatybes, kurios ir lemia jo santykį su aplinka. Jie įsitikinę, kad apie dvidešimtuosius–trisdešimtuosius gyvenimo metus susiformuoja tam tikras bruožų derinys, kuris išlieka visą likusį gyvenimą (Lemme, 2003, p. 90). R. R. McCrae'jus ir P. Costa psichologinius bruožus apibūdina kaip individualių skirtumų, pasireiškiančių pastoviais minčių, jausmų ir veiksmų modeliais, dimensijomis. Dimensijos sąvoka galima suprasti kaip galimybę suskirstyti žmones pagal vieno iš bruožų pasireiškimo lygį (Lemme, 2003). Kaip teigia JAV psichologijos dėstytoja, profesorė Barbara Hansena Lemme, kiekvienas žmogus turi tuos pačius bruožus, tik jie nevienodai išryškėja. Tai reiškia,

kad dauguma žmonių turi vidutinio ryškumo bruožus, o mažesnei žmonių grupei būdingi labai ryškūs arba labai blankūs bruožai. Kuo ryškesnis bruožas, tuo labiau nuo jo priklauso žmogaus elgesys (Lemme, 2003, p. 90).

A. Weisso ir kitų atlikti tyrimai su zoologijos soduose gyvenančiomis šimpanzėmis parodė, kad ir jų „asmenybės“ galima aprašyti pagal tą patį modelį. Autoriai teigia, kad jų naudotas būdvardžių, kuriais charakterizuojama žmogaus asmenybė, sąrašas puikiai tiko ir primatams aprašyti. Faktorizavus gautus duomenis, išskirti tradiciniai penki faktoriai ir dar vienas – dominavimas. Manoma, kad penki universalūs bruožai išsivystė vykstant evoliucijai natūralios atrankos būdu kaip adaptyvų elgesį užtikrinančios dispozicijos, ir jie yra genetiškai determinuoti (Kairys, 2008).

Pagrindinės asmenybės bruožų tendencijos.

- **Individualumas.** Visus suaugusiuosius galima apibūdinti pagal jų skirtingą asmenybės bruožų, kurie daro įtaką jų mintims, jausmams ir elgesiui, padėtį.

- **Kilmė.** Asmenybės bruožai yra endogeninės tendencijos.

- **Vystymasis.** Savybės vystosi visą vaikystę ir paauglystę ir brandžią formą pasiekia žmogui suaugus. Vėliau kognityviai nepažeistiems individams jos yra stabilios.

- **Struktūra.** Požymiai yra hierarchiškai suskirstyti nuo siaurų ir specifinių iki pagrindinių dimensijų – neurotiškumo, ekstrasversijos, atvirumo patirčiai, palankumo ir sąžiningumo. Šios penkios dimensijos sudaro aukščiausią hierarchijos lygmenį (McCrae ir Costa, 2005, p. 190).

Penkių dimensijų apibūdinimas:

Ekstrasversija. Britų psichologas, vienas garsiausių asmenybės teorijų mokslininkų H. Eysenckas pažymėjo, kad ekstrasversija yra viena iš dviejų pagrindinių dimensijų, kurios pasikartoja analizuojant daugelį asmenybės aprašų (McCrae ir Costa, 2005, p. 30). Ekstrasversija – pirmenybės teikimas socialiniam bendravimui ir veiklai (Lemme, 2003, p. 90). Psichologės Mollės Owens teigimu, ekstravertiškesni žmonės patiria daugiau teigiamų emocijų nei mažiau ekstravertiški. Laimė, džiaugsmas, susijaudinimas ir entuziazmas juos apima lengviau, todėl jie ypač stipriai jaučia gyvenimo „pakilimus“ (Owens, 2021). Ekstrasversiją apibūdinantys bruožai: jausmingas, mėgstantis bendrį, kalbus, aktyvus, sąmojingas, aistringas (Lemme, 2003, p. 91).

Neurotiškumas. Antroji dimensija – emocinis nestabilumas arba negebėjimas prisitaikyti prie aplinkos. Kadangi ši dimensija ryškiausiai pastebima pas asmenis, tradiciškai diagnozuojamus kaip

neurotikai, H. Eysenkas ją pavadino neurotiškumu (McCrae ir Costa, 2005, p. 30). Neurotiškumas reiškia žmogaus polinkį jausti nemalonias, trikdančias emocijas (nerimą, priešišumą, nesaugumą ir kaltę), su kuriomis sieja mintis ir veiksmus (Lemme, 2003, p. 90). Šią dimensiją apibūdina šie bruožai: nerimaujantis, ūmus temperamentas, gailintis savęs, įsitempęs, emocingas, pažeidžiamas (Lemme, 2003, p. 91).

Atvirumas patirčiai. Atvirumas patirčiai yra pagrindinė dimensija, kuria remiamasi siekiant nustatyti individo polinkį kurti ir domėtis menine veikla. Ji atspindi žmogaus gebėjimą priimti naujas idėjas ir patirtį, neteikiant pirmenybės pažįstamiems ir praktiškiems dalykams (Lemme, 2003, p. 90). Žmonės, kurie pasižymi dideliu atvirumu patirčiai, paprastai yra išradingi, smalsūs ir turi platų interesų spektrą. Tikėtina, kad jie yra kūrybingi ir mėgsta žaisti idėjomis. Dažnai mąsto simboliais ir metaforomis, pastebi dėsningumus, žvelgia toliau nei faktai ir siekia aukštesnio supratimo lygio (Owens, 2021). Atvirumą patirčiai apibūdina tokie asmenybės bruožai kaip laki vaizduotė, kūrybiškumas, originalumas, potraukis įvairovėms, smalsumas, liberalumas (Lemme, 2003, p. 91).

Palankumas. Palankumas yra asmenybės bruožas, kuriam priskiriamos tokios savybės kaip bendradarbiaujantis, mandagus, malonus ir draugiškas. Palankūs žmonės labiau linkę pasitikėti kitais, meilūs, altruistiški ir apskritai pasižymi prosocialesniu elgesiu nei kiti, todėl yra ypač empatiški, labai rūpinasi kitų gerove (*Psychology today*, 2023). Palankumą apibūdinantys bruožai yra jautrumas, pasitikėjimas, nuoširdumas, nuolankumas, atlaidumas, geraširdiškumas (Lemme, 2003, p. 91).

Sąžiningumas. Sąžiningumas yra pagrindinė asmenybės dimensija, kuri atspindi polinkį būti atsakingam, organizuotam, darbščiam, siekiančiam tikslo, laikytis normų ir taisyklių. Kaip ir kitos pagrindinės asmenybės dimensijos, ji turi daug aspektų. Sąžiningumas apima savikontrolę, darbštumą, atsakingumą ir patikimumą. Labai sąžiningi žmonės yra pareigingi ir drausmingi, ambicingi ir darbštūs. Vyrai ir moterys, kurių sąžiningumas žemas, yra abejingiesni, lengvabūdiškesni, mažiau reiklūs sau ar kitiems (McCrae ir Costa, 2005, p. 47). Sąžiningas žmogus gerai valdo save ir kontroliuoja impulsus. Šis bruožas lemia tai, ar žmogus geba nusistatyti ir laikytis ilgalaikių tikslų, apgalvoti pasirinkimus, elgtis atsargiai ir rimtai žiūrėti į įsipareigojimus kitiems (*Psychology today*, 2023). Sąžiningumą apibūdina šie bruožai: sąžiningumas, darbštumas, organizuotumas, punktualumas, ambicingumas, užsispyrimas (Lemme, 2003, p. 91).

2.4 lentelė. McCrae ir Costa (1990) penkių veiksnų asmenybės modelis

Neurotiškumas		Palankumas	
Ramus	nerimaujantis	Negailestingas	jautrus
Ramus temperamentas	ūmus temperamentas	Įtarus	pasitikintis
Patenkintas savimi	gailintis savęs	Kandus	nuoširdus
Atsipalaidavęs	įsitempęs	Priešiškas	nuolankus
Neemocingas	emocingas	Kritiškas	atlaidis
Atsparus	pažeidžiamas	Irzius	geraširdis
Ekstraversija		Sąžiningumas	
Santūrus	jausmingas	Nerūpestingas	sąžiningas
Vienišius	mėgstantis bendriją	Tingus	darbštus
Tylus	kalbus	Neorganizuotas	organizuotas
Pasyvus	aktyvus	Vėluojantis	punktualus
Rimtas	sąmojingas	Neturintis tikslų	ambicingas
Bejausmis	aistringas	Silpnavalis	užsispyręs
Atvirumas patyrimui			
Realistas	lėkios vaizduotės	<i>Pastaba: pateiktos savybės apibūdina žmones, turinčius tiek silpnai (kairėje), tiek ir stipriai išreikštus asmenybės bruožus.</i>	
Nekūrybiškas	kūrybiškas		
Tradicinių pažiūrų	originalus		
Mėgsta tvarką	mėgsta įvairovę		
Nesmaigus	smalsus		
Konservatyvus	liberalus		

Šaltinis: R. McCrae ir P. Costa (1990), *Suaugusio žmogaus asmenybė*, 3, Niujorkas: Guilford Press. Panaudota leidėjų sutikimu.

Pav. R. R. McCrae'aus ir P. Costos penkių veiksnų asmenybės modelis

Reikia pabrėžti tai, kad asmenybės dimensijos nėra tipai, todėl jos apima daugybę skirtingų ir specifiskesnių būdo bruožų. Visi asmenys varijuoja tarp šių penkių dimensijų vyraujant vienai iš jų, tačiau kiekvieno asmens tam tikru metu vyraujanti asmenybės dimensija nėra pastovi ir gali kisti. Asmenybės dimensijos apsprendžia mūsų elgesio tipą, reakcijų į aplinką pobūdį ir turi įtakos mūsų sveikatai. Šiuo metu pasaulyje plačiai atliekami tyrimai ieškant ryšio tarp asmenybės dimensijų ir psichikos bei somatinių ligų (Bunevičius, 2005).

2.3. Teorijos kritika

Nepaisant penkių veiksnų modelio sėkmės, kaip teigia Oklahomos valstijos universiteto psichologijos profesorius Jamsesas W. Grice'as, jį griežtai kritikavo daugelis mokslininkų. Viena iš problemų – išsamios teorijos trūkumas. Nors hipotezė intriguojanti ir racionali, kai kurie mokslininkai mano, kad ji pernelyg siaura, kad būtų galima laikyti asmenybės teorija. Kita problema – dimensijų bendrumas: jos pernelyg plačios, kad leistų pakankamai išsamiai suprasti žmogaus asmenybę. Kritikai taip pat iškėlė svarbių metodologinių klausimų, susijusių su faktorinės analizės, kaip pagrindinės penkių faktorių metodo atradimo ir patvirtinimo priemonės, taikymu. Galiausiai, literatūroje taip pat išryškėjo nesutarimų tarp bruožų teoretikų (Grice, 2023).

Tačiau A. Kairys teigia, kad pastaruoju metu Didžiojo penketo modelis įgauna asmenybės teorijai būdingų bruožų: sukurta sąvokų sistema, išskirti ir aprašyti struktūriniai vienetai ir kt. Anot jo, dėl ypač gerai empiriškai pagrįsto modelio tinkamumo daugeliui kultūrų, praktinio pritaikomumo ir individo rezultatų stabilumo Didžiojo penketo modelis konkurencijoje su kitomis asmenybės teorijomis turi daugiausia perspektyvų tapti „visuotine teorija“ (Kairys, 2008).

2.4. Kūrybiškumo ir Didžiojo penketo asmenybės bruožų sąsajos

Vienas iš metodų asmenybės kūrybiniais pasiekimams įvertinti yra švietimo psichologo dr. Denniso Hocevaro išplėtotas klausimynas, pavadintas Kūrybinio elgesio inventorizacija (angl. *Creative Behavior Inventory*) (toliau – KEI). Remdamasis dviejų šimtų trisdešimt devynių koledžo studentų imtimi, D. Hocevaras pasiūlė devyniasdešimties elementų skalę: septyniasdešimt penki elementai priklausė šešioms subskalėms (vaizduojamieji menai, scenos menai, matematika ir gamtos mokslai, amatai, literatūra ir muzika), o penkiolika elementų buvo priskirti „neskaluojamų“ elementų kategorijai. Devyniasdešimt elementų sudarė veiklos, apdovanojimai ir pasiekimai (Rodriguez, Silvia, Kaufman, Reiter-Palmon ir Puryear, 2021, p. 4). Remiantis šiuo klausimynu ir Didžiojo penketo teorijos modeliu Stephenas J. Dollingeris su kolegomis (2004) nustatė, kad *atvirumas patirčiai* dažnai turi didelę ar vidutinę sąsają arba unikalų ryšį su bendruoju kūrybiškumu, matuojamu pagal D. Hocevaro aprašą, tačiau reikšmingo ryšio su muzikos sritimi ir *atvirumo patirčiai* bruožu nepastebėta. S. J. Dollingeris ir kolegės taip pat pastebėjo vidutinį teigiamą ryšį tarp *ekstraversijos* ir KEI bendro kūrybiškumo balo bei kūrybiškumo, susijusio su literatūriniais pasiekimais ir atlikimu, tačiau ne su vaizduojamaisiais menais, amatais ar muzika. Anot jų, reikšmingų sąsajų tarp *palankumo*, *sąžiningumo* ar *neurotiškumo* bruožų ir kūrybinių pasiekimų, matuojant pagal KEI, nepastebėta (Hornberg ir Reiter-Palmon, 2017, p. 283).

Lauros A. King, Lorės McKee Walker ir Sherės J. Broyles atliktame tyrime buvo nagrinėtas ryšys tarp asmenybės penkių dimensijų modelio, kūrybinių gebėjimų ir kūrybinių pasiekimų. Jo metu septyniasdešimt penki tiriamieji turėjo užpildyti žodinių kūrybinių gebėjimų ir atvirumo patirčiai testą bei išvardyti savo kūrybinius pasiekimus. Šie tyrimai atskleidė, kad *ekstraversija* ir *atvirumas patirčiai* teigiamai koreliavo su kūrybiniais gebėjimais. *Atvirumas patirčiai* taip pat buvo susijęs su aukštesniu kūrybinių pasiekimų lygiu. Jų teigimu, kaip ir buvo tikėtasi, palankumas neigiamai

koreliuoja su kūrybiniais pasiekimais. Duomenų analizė parodė, kad iš penkių veiksmų tik *atvirumas patirčiai* prognozavo kūrybinius gebėjimus ir kūrybinius pasiekimus nepriklausomai nuo kitų keturių asmenybės veiksmų (King, Walker ir Broyles, 1996, p. 199).

Scottas Barris Kaufmanas, Lena C. Quilty, Rachaelė G. Grazioplene, Jacobas B. Hirshas, Jeremis R. Gray'jus, Jordanas B. Petersonas ir Colinas G. DeYoungas atliko tyrimą, kurio tiriamieji buvo surinkti iš keturių skirtingų demografinių zonų. Iš viso tyrime dalyvavo tūkstantis trisdešimt penki dalyviai. Keturias tyrimo grupes sudarė: šimtas septyniasdešimt septyni gerai besimokantys mokiniai, kurie paskutinius dvejus vidurinės mokyklos metus mokėsi Kembridže, Anglijoje; du šimtai trisdešimt devyni baltieji vyrai iš Niu Heiveno, Konektikuto ir jo apylinkių; trys šimtai dvidešimt devyni studentai iš Pietų Ontarijo universiteto Kanadoje; trys šimtai penki 20–40 metų amžiaus žmonės iš Mineapolio ir San Paulo apylinkių. Jie atskirai ištyrė *atvirumą patirčiai* ir *intelektualumą* įvertindami ryšį tarp pažintinių gebėjimų, divergentinio mąstymo, asmenybės ir kūrybinių pasiekimų meno ir mokslo srityse. Išvadomis jie patvirtino savo hipotezes, kad *atvirumas patirčiai* lemia kūrybinius pasiekimus meno srityse, o *intelektualumas* – kūrybinius pasiekimus mokslo srityse. Įtraukus bendrųjų pažintinių gebėjimų ir divergentinio mąstymo rodiklius, paaiškėjo, kad *intelektualumo* ryšys su moksliniu kūrybiškumu gali būti bent iš dalies susijęs su šiais gebėjimais. Taip pat, jų teigimu, nepriklausomai nuo *atvirumo patirčiai*, *ekstraversija* lemia pasiekimus meno srityje (Kaufman, Quilty, Grazioplene, Hirsh, Jeremy, Peterson, DeYoung, 2015) .

Apibendrinant galima teigti, kad skirtingais metodais gaunami šiek tiek kitokie rezultatai. S. B. Kaufmano, L. C. Quilty, R. G. Grazioplene, J. B. Hirsho, J. R. Gray'jaus, J. B. Petersono ir C. G. DeYoungo tyrimai rodo, kad *atvirumas patirčiai* teigiamai koreliuoja su kūrybiniais pasiekimais meno srityse, tačiau S. J. Dollingerio ir jo kolegų teigimu, reikšmingo ryšio tarp *atvirumo patirčiai* ir kūrybiškumo meno srityse nepastebėta. Pagal S. B. Kaufmano, L. C. Quilty, R. G. Grazioplene, J. B. Hirsho, J. R. Gray'jaus, J. B. Petersono ir C. G. DeYoungo tyrimo duomenis, *ekstraversija* teigiamai koreliuoja su pasiekimais meno srityse, nors S. J. Dollingerio teigia, kad *ekstraversija* susijusi tik su literatūriniais pasiekimais ir atlikimu. Anot S. J. Dollingerio ir jo kolegų, reikšmingų sąsajų tarp *palankumo*, *sąžiningumo* ar *neurotiškumo* bruožų ir kūrybinių pasiekimų, matuojant pagal KEI, nepastebėta, tačiau L. A. King, L. M. Walker ir S. J. Broyles teigimu *palankumas* neigiamai koreliuoja su kūrybiškumu.

3. ASMENYBĖS BRUOŽŲ IR KŪRYBIŠKUMO SĄSAJOS TYRIMAS PAGAL DIDŽIOJO PENKETO TEORIJĄ

Tyrimo tikslas – nustatyti skirtingais muzikos instrumentais grojančių atlikėjų asmenybės bruožus pagal R. R. McCrae'jaus ir P. Costos sudarytą penkių dimensijų asmenybės bruožų modelį. Tyrimui atlikti buvo naudojamas klausimynas iš keturiasdešimt keturių teiginių. Respondentas kiekvieną teiginį turėjo įvertinti penkių balų skalėje, pagal tai, kiek, jo manymu, teiginys atitinka jo asmenybę.

Pagal suskaičiuotus gautų duomenų vidurkius palyginau dominuojančias dimensijas kiekvienoje grupėje atskirai ir visose grupėse kartu.

3.1. Rezultatų duomenys

Respondentų individualiai surinkti balai matuojant dimensijos pasireiškimo lygį.

<i>Respondento Nr.</i> Dimensija	Gitaristai				Būgnininkai					Bosistai	
	R.1	R.4	R.18	R.23	R.2	R.6	R.8	R.9	R.20	R.5	R.13
Ekstraversija	18	20	32	26	30	24	34	32	16	29	24
Palankumas	30	34	29	34	32	36	35	35	33	35	38
Sąžiningumas	29	38	40	28	36	29	36	36	41	35	35
Neurotiškumas	34	9	20	17	25	27	18	12	28	22	22
Atvirumas patirčiai	37	30	41	37	35	25	38	28	37	33	35

<i>Respondento Nr.</i> Dimensija	Klavišininkai								Vokalistai			
	R.7	R.12	R.14	R.15	R.16	R.17	R.21	R.23	R.3	R.10	R.11	R.19
Ekstraversija	25	26	29	18	32	33	21	23	29	23	27	38
Palankumas	30	36	43	32	34	10	35	38	35	27	34	33
Sąžiningumas	34	25	37	29	37	37	34	33	33	29	26	38
Neurotiškumas	21	33	29	34	22	24	33	23	32	31	22	27
Atvirumas patirčiai	34	39	41	28	36	30	33	47	44	43	39	44

Minimalus ir maksimalus galimas balų skaičius atskirose dimensijose

Dimensija	Minimalus balų skaičius	Maksimalus balų skaičius
Ekstraversija	8	40
Palankumas	9	45
Sąžiningumas	9	45
Neurotiškumas	8	40
Atvirumas patirčiai	10	50

3.2. Silpniausiai ir stipriausiai dominuojančios dimensijos pagal balų vidurkį skirtingose grupėse

Gitaristų grupė

<i>Respondento Nr.</i> Dimensija	<i>R.1</i>	<i>R.4</i>	<i>R.18</i>	<i>R.23</i>	<i>Bendras vidurkis</i>
Ekstraversija	18	20	32	26	24
Palankumas	30	34	29	34	32
Sąžiningumas	29	38	40	28	34
Neurotiškumas	34	9	20	17	20
Atvirumas patirčiai	37	30	41	37	36

Gitaristų grupėje ryškiausiai dominuojančios dimensijos yra atvirumas patirčiai ir sąžiningumas. Mažiausiai gitaristai pasižymi neurotiškumu.

Ties ekstraversija žemiausias surinktas balas yra aštuoniolika, didžiausias – trisdešimt du. Bendras ekstraversijos dimensijos vidurkis yra dvidešimt keturi.

Palankumo dimensijos žemiausias balas yra dvidešimt devyni. Didžiausią balų skaičių surinko respondentas Nr. 4. Jis siekia trisdešimt keturis. Bendras palankumo dimensijos vidurkis yra trisdešimt du.

Sąžiningumas tarp gitaristų yra ryškiausiai dominuojanti dimensija. Žemiausią balą surinko respondentas Nr. 1. Jo gautas balas siekia dvidešimt devynis. Didžiausias surinktas balas – keturiasdešimt. Bendras gitaristų sąžiningumo dimensijos balų vidurkis yra dvidešimt šeši.

Neurotiškumu, kaip minėta, gitaristai pasižymi mažiausiai. Šios dimensijos bendras vidurkis siekia vos dvidešimt balų. Aukščiausias balas siekia trisdešimt keturis.

Atvirumo patirčiai dimensija varijuoja tarp trisdešimties ir keturiasdešimt vieno balo. Bendras vidurkis gitaristų grupėje matuojant šią dimensiją yra trisdešimt šeši balai.

Būgnininkų grupė

<i>Respondento Nr.</i>						
Dimensija	<i>R. 2</i>	<i>R. 6</i>	<i>R. 8</i>	<i>R. 9</i>	<i>R. 20</i>	<i>Bendras vidurkis</i>
Ekstraversija	30	24	34	32	16	27
Palankumas	32	36	35	35	33	34
Sąžiningumas	36	29	36	36	41	36
Neurotiškumas	25	27	18	12	28	22
Atvirumas patirčiai	35	25	38	28	37	33

Būgnininkų grupė ryškiausiai pasižymi sąmoningumu ir palankumu, tačiau atvirumas patirčiai siekia labai panašų balų skaičių. Neurotiškumas tarp būgnininkų dominuoja silpniausiai.

Tarp būgnininkų ekstraversijos dimensijos žemiausias surinktas balas yra šešiolika, o didžiausias siekia trisdešimt šešis balus. Bendras ekstraversijos balų vidurkis – dvidešimt septyni balai.

Matuojant palankumo dimensiją, mažiausią balą, t. y. trisdešimt du, surinko respondentas Nr. 2. Didžiausias balas siekia trisdešimt šešis. Bendras palankumo vidurkis tarp būgnininkų yra trisdešimt keturi.

Žemiausią sąmoningumo balą surinkęs gitaristas yra respondentas Nr. 6. Jo balas siekia dvidešimt devynis. Didžiausią balą surinko respondentas Nr. 20. Jo balas siekia keturiasdešimt vieną.

Neurotiškumas, kaip buvo minėta, siekia žemiausią balą. Mažiausią balų skaičių surinkęs respondentas yra Nr. 9. Jo balas – dvylika. Didžiausias balas yra dvidešimt aštuoni. Neurotiškumo dimensijos bendras balų vidurkis yra dvidešimt du balai.

Atvirumo patirčiai dimensijos bendras vidurkis yra trisdešimt trys. Mažiausias surinktas balas – dvidešimt penki, didžiausias – trisdešimt aštuoni.

Bosistų grupė

<i>Respondento Nr.</i> Dimensija	R. 5	R. 13	Bendras vidurkis
Ekstraversija	29	24	27
Palankumas	35	38	37
Sąžiningumas	35	35	35
Neurotiškumas	22	22	22
Atvirumas patirčiai	33	35	35

Nors bosistų grupėje pavyko surinkti tik du respondentus, iš duomenų, pateiktų lentelėje, galima spręsti, kad jie pasižymi labai panašiais būdo bruožais. Tarp bosistų dominuojanti dimensija yra palankumas. Neurotiškumu jie pasižymi mažiausiai.

Ekstraversijos dimensijoje vienas respondentas surinko dvidešimt keturis balus, kitas – dvidešimt devynis. Bendras ekstraversijos dimensijos balų vidurkis yra dvidešimt septyni.

Mažiau balų surinkusio respondento palankumo dimensija siekia trisdešimt penkis balus, o didesnį balų skaičių surinkusio respondento – trisdešimt aštuonis. Bendras balų vidurkis yra trisdešimt septyni.

Sąžiningumo dimensijoje abu respondentai surinko po trisdešimt penkis balus.

Neurotiškumu, kaip minėta anksčiau, bosistai pasižymi mažiausiai. Jų balų vidurkis yra dvidešimt du.

Abu respondentai kriterijui atvirumas patirčiai nurodė po tiek pat balų – po trisdešimt penkis.

Klavišininkų grupė

<i>Respondento Nr.</i> Dimensija	R. 7	R. 12	R. 14	R. 15	R. 16	R. 17	R. 21	R. 23	Bendras vidurkis
Ekstraversija	25	26	29	18	32	33	21	23	26
Palankumas	30	36	43	32	34	10	35	38	32
Sąžiningumas	34	25	37	29	37	37	34	33	33

Neurotiškumas	21	33	29	34	22	24	33	23	27
Atvirumas patirčiai	34	29	41	28	36	30	33	47	35

Klavišininkų grupėje dominuoja atvirumas patirčiai. Mažiausiai jie pasižymi ekstravertiškumu ir neurotiškumu.

Ekstraversijos dimensija siekia žemiausią balą pagal apskaičiuotą bendrą vidurkį. Mažiausiai balų surinkęs respondentas yra Nr. 18. Jo balas siekia aštuoniolika. Daugiausia balų surinko respondentas Nr. 3. Jo rezultatas – trisdešimt trys. Bendras ekstraversijos dimensijos vidurkis tarp klavišininkų yra dvidešimt šeši.

Palankumo dimensijoje matomas ypač ryškus skirtumas tarp daugiausiai ir mažiausiai balų surinkusių respondentų. Mažiausias balas siekia vos dešimt, tuo tarpu didžiausias – keturiasdešimt tris. Palankumo dimensijos bendras balų vidurkis yra trisdešimt du.

Sąžiningumo dimensija nėra ryškiausiai dominuojanti tarp klavišininkų, tačiau vertėtų paminėti, kad net trys respondentai surinko vienodą didžiausią balų skaičių – trisdešimt septynis. Žemiausias balas siekia dvidešimt penkis. Bendras sąžiningumo vidurkis tarp klavišininkų yra trisdešimt trys.

Žemiausią balų skaičių neurotiškumo dimensijoje surinko respondentas Nr. 7. Jo balas siekia dvidešimt vieną. Didžiausias balas – trisdešimt keturi. Bendras balų vidurkis tarp klavišininkų neurotiškumo dimensijoje yra dvidešimt septyni.

Ryškiausiai dominuojanti dimensija tarp klavišininkų yra atvirumas patirčiai. Didžiausias balas siekia trisdešimt septynis. Žemiausias – dvidešimt devynis. Bendras visų balų vidurkis yra trisdešimt penki.

Vokalistų grupė

<i>Respondento Nr.</i> Dimensija	R. 3	R. 10	R. 11	R. 19	Bendras vidurkis
Ekstraversija	29	23	27	28	27
Palankumas	35	27	34	33	32

Sąžiningumas	33	29	26	38	32
Neurotiškumas	32	31	22	27	28
Atvirumas patirčiai	44	43	39	44	43

Vokalistų grupė labiausiai pasižymi atvirumu patirčiai. Silpniausiai jiems pasireiškia ekstraversija ir neurotiškumas.

Ekstraversijos dimensijoje tarpusavyje lyginant keturis apklaustus respondentus, rezultatai skiriasi ganėtinai nežymiai. Mažiausias balas siekia dvidešimt tris, tuo tarpu didžiausias – dvidešimt devynis. Bendras visų balų vidurkis yra dvidešimt septyni.

Palankumo dimensijoje aukščiausias balų skaičius yra trisdešimt penki, žemiausias – dvidešimt septyni. Bendras balų skaičius siekia trisdešimt du.

Sąžiningumo dimensijoje žemiausias balas siekia dvidešimt šešis. Aukščiausias – trisdešimt aštuonis. Bendras visų respondentų vokalistų grupėje balų vidurkis matuojant sąžiningumą yra trisdešimt du.

Neurotiškumas tarp vokalistų pasireiškia ganėtinai nežymiai. Žemiausias balas siekia dvidešimt du. Aukščiausias – trisdešimt du. Bendras visų balų vidurkis yra dvidešimt aštuoni.

Atvirumas patirčiai, remiantis tyrimų rezultatais, vokalistų grupėje dominuoja ryškiausiai. Net du respondentai surinko didžiausią balų skaičių – keturiasdešimt keturis. Mažiausias balas siekia trisdešimt devynis. Bendras visų balų vidurkis yra keturiasdešimt trys.

3.3. Dimensijų dominavimas tarp grupių pagal apskaičiuotą bendrą grupės balų vidurkį

Ekstraversija

Dimensija Respondentų grupė	Ekstraversija
Gitaristai	24
Būgnininkai	27
Bosistai	26
Klavišininkai	25
Vokalistai	29

Ekstraversija, kaip ir buvo tikėtasi, ryškiausiai dominuoja vokalistų grupėje. Kiek nustebino tai, kad mažiausiai ji pasireiškia tarp gitaristų. Taip pat vos vienu balu daugiau nei gitaristai surinko klavišininkų grupė. Tačiau, apibendrinus gautus visų grupių rezultatus, galima teigti, kad ekstraversijos dimensija yra panašaus lygmens.

<u>Palankumas</u>	
Dimensija Respondentų grupė	Palankumas
Gitaristai	32
Būgnininkai	34
Bosistai	36
Klavišininkai	32
Vokalistai	34

Palankumas taip pat visose grupėse pasireiškia panašiai. Skirtumas tarp didžiausio ir mažiausio tyrimais gauto rezultato yra vos du balai. Labiausiai palankumas pasireiškia vėlgi tarp vokalistų. Mažiausiai – tarp gitaristų ir klavišininkų.

<u>Sąžiningumas</u>	
Dimensija Respondentų grupė	Sąžiningumas
Gitaristai	34
Būgnininkai	36
Bosistai	35
Klavišininkai	29
Vokalistai	32

Sąžiningumo dimensija mažiausiai pasireiškia tarp būgnininkų. Didžiausią balų vidurkį siekia būgnininkų grupė.

Neurotiškumas

Respondentų grupė \ Dimensija	Neurotiškumas
Gitaristai	20
Būgnininkai	22
Bosistai	22
Klavišininkai	27
Vokalistai	28

Neurotiškumas ryškiausiai pasireiškia tarp vokalistų. Tik per vieną balą mažiau surinko klavišininkų grupė. Mažiausiai neurotiškumu pasižymi gitaristai.

Atvirumas patirčiai

Respondentų grupė \ Dimensija	Atvirumas patirčiai
Gitaristai	36
Būgnininkai	33
Bosistai	34
Klavišininkai	43
Vokalistai	36

Atvirumo patirčiai dimensija ryškiausiai dominuoja tarp klavišininkų ir šis balas ganėtinai stipriai skiriasi nuo visose kitose grupėse apskaičiuotų vidurkių. Ši dimensija tarp būgnininkų, gitaristų ir vokalistų yra labai panašaus lygmens.

3.4. Rezultatų apibendrinimas

	Ekstraversija	Palankumas	Sąžiningumas	Neurotiškumas	Atvirumas patirčiai
Gitaristai	24	31,8	33,6	20	36,3
Būgnininkai	27,2	34,2	35,6	22	32,6
Bosistai	26,5	36,5	35	22	34
Klavišininkai	25,9	32,3	28,6	27,4	36
Vokalistai	29,3	34,8	31,5	28	42,5
Bendras vid.	26,6	33,8	32,9	23,9	36,3

Lentelėje matome, kad labiausiai dominuojanti dimensija visose grupėse yra atvirumas patirčiai. Šis rezultatas atitinka literatūros analizėje aptartus rezultatus, kad atvirumas patirčiai yra pagrindinė dimensija, kuria remiamasi siekiant nustatyti individo polinkį kurti ir domėtis menine veikla.

Nors, anot visų ankstesniame skyriuje nagrinėtų tyrimų, ekstraversija taip pat teigiamai koreliuoja su kūrybiškumu, pagal surinktų balų vidurkį, ji yra tik ketvirtoje vietoje.

Verta paminėti, kad pagal surinktų balų vidurkį neurotiškumas yra paskutinėje vietoje. Tai galima sieti su tuo, kad ši dimensija rodo individo polinkį į nerimą, baimes ir stresą, o tai neabejotinai neigiamai paveiktų sceninę veiklą ir gebėjimą susikonscentruoti ties atlikimu.

IŠVADOS

1. Analizuojant literatūrą surinkti duomenys įvardija tokius kūrybiškos asmenybės bruožus, kaip gebėjimas toleruoti dvi prieštaringas idėjas vienu metu, polinkis priimti sprendimus vadovaujantis intuicija, o ne racionalių sprendimo būdu ir gebėjimas rasti asociacijas tarp kelių tarpusavyje nesusijusių idėjų. Taip pat minima, kad yra tyrimų, kuriais atskleistas ryšys tarp ekscentriškumo ir gebėjimo kurti originalias idėjas. Tačiau dažniausiai literatūroje pagal Didžiojo penketo asmenybės bruožų modelį minimas ryšys tarp *atvirumo patirčiai* dimensijos ir kūrybiškumo.

2. Viena iš svarbiausių sąlygų, lemiančių gebėjimą kurti originalias idėjas, – smegenų žievėje saugomas didelis kiekis labai skirtingos informacijos, tačiau taip pat labai svarbu gebėti atsispirti stereotipiniam mąstymui, o tai lemia už kognityvinę kontrolę atsakingos smegenų sritys.

3. Nepaisant kai kurių psichologų kritiško vertinimo, R. R. McCrae'jaus ir P. Costos sukurtas Didžiojo penketo asmenybės bruožų modelis šiuo metu yra pagrindinis visuotinai pripažintas modelis naudojamas vertinant asmenybės bruožus.

4. Anketinė apklausa parodė, kad nėra ryškios sąsajos tarp tam tikrų individo asmenybės bruožų ir jo pasirinkimo groti tam tikru muzikos instrumentu, tačiau, kaip minima daugelyje literatūros šaltinių ir pasaulyje atliktų tyrimų, *atvirumas patirčiai* tarp muzikantų yra labiausiai dominuojanti dimensija.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Agreeableness. *Psychology today*, 2023. Prieiga per internetą: <https://www.psychologytoday.com/us/basics/agreeableness> [Žiūrėta 2023 04 25].
2. Albertini, E. *Tolerance of ambiguity: a critical future fit skill for the evolved world of work*, 2022. Prieiga per internetą: <https://www.linkedin.com/pulse/tolerance-ambiguity-critical-future-fit-skill-evolved-eric> [Žiūrėta 2023 15 12].
3. Becker, E. *The denial of death*. New York: A division of Simon & Schuster inc, 1973.
4. Bunevičius, A. *Didžiojo penketo asmenybės dimensijos (DPAD)*. *Biologinė psichiatrija ir psichofarmakologija*, 2005, t. 6–7, p. 34. Prieiga per internetą: http://biological-psychiatry.eu/wp-content/uploads/2014/06/2005_6-7_A.-Bunevicius.pdf [Žiūrėta 2023 04 25].
5. Carson, S. *The Unleashed mind*. *Scientific American Mind*, 2011, p. 22–29. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/253952181_The_Unleashed_Mind [Žiūrėta 2023 04 24].
6. Cherry, K. *How openness affects your experience*. Prieiga per internetą: <https://www.verywellmind.com/how-openness-influences-your-behavior-4796351> [Žiūrėta 2023 04 24].
7. Cherry, K. *How to Be Open-Minded and Why It Matters*. Prieiga per internetą: <https://www.verywellmind.com/be-more-open-minded-4690673> [Žiūrėta 2023 04 24].
8. Cherry, K. *What are the Big 5 personality traits?* Prieiga per internetą: <https://www.verywellmind.com/the-big-five-personality-dimensions-2795422> [Žiūrėta 2023 04 25].
9. Conscientiousness. *Psychology today*, 2023. Prieiga per internetą: <https://www.psychologytoday.com/us/basics/conscientiousness> [Žiūrėta 2023 04 25].
10. Grice, J. W. *Fact-factor model personality*. *Britanica*, 2023. Prieiga per internetą: <https://www.britannica.com/science/five-factor-model-of-personality> [Žiūrėta 2023 04 25].
11. Holzman, P. S. *Personality*. *Britanica*, 2023. Prieiga per internetą: <https://www.britannica.com/topic/personality> [Žiūrėta 2023 04 25].
12. Hornberg, J., Reiter-Palmon R. *Creativity and the Big-five personality traits: is the relationship dependent on creativity measure?* Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/326155795_Creativity_and_the_big_five_personality_tra

its_Is_the_relationship_dependent_on_the_creativity_measure#fullTextFileContent [Žiūrėta 2023 04 25].

13. Hudson, J. A., Mayhew M. M. Y., Prabhakar J. *The development of episodic foresight: Emerging concepts and methods*, leid. Academic press, 2011, t. 40, p. 95–137. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/51615390_The_development_of_episodic_foresight_Emerging_concepts_and_methods#fullTextFileContent [Žiūrėta 2023 04 30].

14. *Ivadas į neuromokslą*. Prieiga per internetą: <https://psichologas.lt/ivadas-i-neuromoksla/> [Žiūrėta 2023 04 25].

15. Jovaiša, L. *Intuicija. Lietuvos Respublikos terminų bankas*. Prieiga per internetą: <http://terminai.vlkk.lt/paieska?search=intuicija> [Žiūrėta 2023 04 24].

16. Kairys, A. *Didysis penketas: už ir prieš*. *Psichologija*, 2008. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/330697784_DIDYSIS_PENKETAS_UZ_IR_PRIES [Žiūrėta 2023 04 25].

17. Kaufman S. B., Quilty L. C., Grazioplene R. G., Hirsh J. B., Jeremy G. R., Peterson J. B., DeYoung C. G. *Openness to Experience and Intellect Differentially Predict Creative Achievement in the Arts and Sciences*, *Journal of personality*, 2015. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/269286890_Openness_to_Experience_and_Intellect_Differentially_Predict_Creative_Achievement_in_the_Arts_and_Sciences_Openness_Intellect_and_Creativity [Žiūrėta 2023 05 02].

18. Kenett Y. N., Faust, M. A. *Semantic Network Cartography of the Creative Mind*, leid. Cell press reviews, 2019, p. 271. Prieiga per internetą: <https://cognitive-complexity.net.technion.ac.il/files/2021/03/Kenett-and-Faust-2019.pdf> [Žiūrėta 2023 04 24].

19. King L. A., Walker M. L., Broyles S. J. *Creativity and the Five-factor model*. *Journal of research in personality*, 1996. Prieiga per internetą: https://www.academia.edu/12295235/Creativity_and_the_five-factor_model [Žiūrėta 2023 04 25].

20. Lemme, B. H. *Suaugusiojo raida*. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2003.

21. Lipskytė, T. *Stereotipas. Lietuvos Respublikos terminų bankas*. Prieiga per internetą: <http://terminai.vlkk.lt/paieska?search=stereotipas> [Žiūrėta 2023 04 24].

22. Madore, K. P., Addis D. R., Schacter D. L. *Creativity and Memory: Effects of an Episodic-Specificity Induction on Divergent Thinking*. Sage publications, 2015, t. 26, p. 1461–1468. Prieiga per internetą: https://www.jstor.org/stable/24544086?read-now=1&seq=1#page_scan_tab_contents [Žiūrėta 2023 04 24].
23. Mahmoud, N. E., Kamel, S. M., Hamza T. S. *The relationship between tolerance of ambiguity and creativity in architectural design studio*. *Creativity studies*, 2020, p. 179–198. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/340113299_The_relationship_between_tolerance_of_ambiguity_and_creativity_in_architectural_design_studio [Žiūrėta 2023 04 24].
24. McCrae, R. R., Costa, P. Jr. 2005. *Personality in adulthood. A Five-factor theory perspective. Second edition*. New York: The Guilford press, 2003.
25. McWilliams, N. *Psihoanalitinė diagnostika*. Vilnius: *Vaistų žinios*, 2014.
26. Mednick, S. A. *The associative basis of the creative process*. *University of Michigan*, 1962, t. 69, p. 220–232. Prieiga per internetą: https://pdfs.semanticscholar.org/927c/10385d93d538e2791f8ef28c5eaf96e08a73.pdf?_gl=1*_ge6l18*_ga*MTkxNzQ2Mzg0OS4xNjc2NTU5MzUw*_ga_H7P4ZT52H5*MTY4MzA0MTk2MS44LjAuMTY4MzA0MTk2Mi4wLjAuMA [Žiūrėta 2023 05 02].
27. Milašiūnas, R. *Asmenybės sutrikimai*, kn.: Dembinskas, A. *Psichiatrija*. Vilnius: *Vaistų žinios*, 2003, p. 427–448.
28. *Mood disorders and creativity*. *John Hopkins University*. Prieiga per internetą: https://www.youtube.com/watch?v=8MOHA-_O4EI&t=222s [Žiūrėta 2023 04 24].
29. Morris, D. *The naked ape*. London: *Bantam books*, 1969.
30. *Music and the brain: depression and creativity*. *Library of Congress*. Prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=k4UJhPiBE6c&t=2087s> [Žiūrėta 2023 04 24].
31. Neniškytė, U. *Kūrybiškumo neuromokslas: kokie mūsų sąmonės ir pasąmonės komponentai dalyvauja kūrybiniame procese? Spalvota transformacija su Juste Navalinske*. Prieiga per internetą: <https://justenavalinske.com/parduotuve?store-page=Kurybiskumo-neuromokslas-kokie-musu-samones-ir-pasamones-komponentai-dalyvauja-kurybiniame-procese-p493846588> [Žiūrėta 2022 10 11].

32. Owens, M. *The extraversion dimension of personality*. Prieiga per internetą: <https://www.truity.com/book/extraversion-dimension-personality> [Žiūrėta 2023 04 28].
33. Proust, M. Kalinė. *Prarasto laiko beieškant*. Vilnius: Vaga, 2018.
34. Razumnikova, M. O. *Creativity related cortex activity in the remote associates task*. *Brain reaserch bulletin*, 2007, p. 96. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/6331773_Creativity_related_cortex_activity_in_the_remote_associates_task [Žiūrėta 2023 05 02].
35. Richards, R. *Everyday creativity and the healthy mind. Dynamic new paths for self and society*. Oakland: Saybrook University, 2018.
36. Rodriguez R. M., Silvia, P. J., Kaufman, J. C., Reiter-Palmon R., Puryear J. S. *Taking Inventory of the Creative Behavior Inventory: An ItemResponse Theory Analysis of the CBIResponse Theory Analysis of the*. Nebraska University at Omaha. Psychology faculty publications, 2021, p. 5. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/368937701_Taking_Inventory_of_the_Creative_Behavior_Inventory_An_Item_Response_Theory_Analysis_of_the_CBI#fullTextFileContent [Žiūrėta 2023 04 25].
37. Runco, M. A. *Tollerance of ambiguity*. Prieiga per internetą: <https://www.sciencedirect.com/topics/psychology/tolerance-of-ambiguity> [Žiūrėta 2023 04 24].
38. Simonton, D. K. *Origins of Genius. Darwinian perspectives on creativity*. New York: Oxford University press, 1999.
39. Simonton, D. K. *The genius checklist. Nine paradoxical tips on how you can become a creative genius*. Cambridge: The MIT press, 2018.
40. *Tolerance of Ambiguity: a critical future fit skill for the evolved world of work*. Prieiga per internetą: <https://www.linkedin.com/pulse/tolerance-ambiguity-critical-future-fit-skill-evolved-eric> [Žiūrėta 2023 04 24].
41. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/semantine-atmintis/> [Žiūrėta 2023 04 24].

42. Zhu Y., Ritter S. M., Müller B. C. N., Dijksterhuis A. *Creativity: Intuitive processing outperforms deliberative processing in creative idea selection*. *Journal of Experimental Social Psychology*, 2017, t. 73, p. 180–188. Prieiga per internetą: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S002210311730118X> [Žiūrėta 2023 04 24].
43. Žukauskienė, R. *Raidos psichologija*. Vilnius: Margi raštai, 2002.
44. Wu, C. L., Huang, S. Y., Chen, P. Z., Chen H. C. *A Systematic Review of Creativity-Related Studies Applying the Remote Associates Test From 2000 to 2019*. Prieiga per internetą: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2020.573432/full> [Žiūrėta 2023 04 24].